

Г.Элдэв-Очир, док (Ph), проф.
МУИС-ийн Статистик-Хүн ам зүйн тэнхмийн эрхлэгч,
Б.Энх-Амгалан, Эдийн засгийн магистр
МУИС, ЭЗС-ийн Статистик-Хүн ам зүйн тэнхмийн багш

Статистик мэдээллийн чанарын зарим асуудал

Аливаа улс орны статистик мэдээлэл олон улсын жишигт нийцсэн байх нь чухал асуудлын нэг юм. Монгол улс зах зээлийн эдийн засгийн харилцаанд шилжиж буй өнөөгийн нөхцөлд энэ нь бүр ч чухал бөгөөд манайд мэдээллийг олон улсын стандартад нийцүүлэх талаар зарим ажлууд хийгдэж, статистик мэдээллийг цуглуулах аргачлалын холбогдолтой материалууд бүрдсэн боловч, мэдээлэл цуглуулах, түүнийг боловсруулах хүрээнд хангалтгүй байдлууд ажиглагдсаар байгаа нь энэхүү ажлын үндэслэл болж байгаа ажээ. Судлаач ажилдаа Монгол улс дахь статистик мэдээллийн эх үүсвэрүүд, мэдээлэл бүрдүүлэлтэд гарч буй нийтлэг алдаа дутагдлуудын талаар жишээ баримтаар авч үзэн, тэдгээрийг шийдвэрлэхтэй холбоотой өөрийн дүгнэлт, саналыг дэвшүүлжээ.

Монгол улсын хувьд статистик мэдээллийг олон улсын жишигт нийцүүлэх нь зах зээлийн харилцаанд шилжиж байгаа өнөөгийн нөхцөлд шийдвэрлэвэл зохих тулгамдсан асуудлын нэг болоод байна. Энэ зорилтыг шийдвэрлэхэд тус дөхөм болгох үүднээс манай орон дэлхийн эдийн засгийн харилцаанд оролцох олон улсын эдийн засаг, санхүүгийн байгууллагуудад гишүүнээр элсэн орсон.

Энэхүү тулгамдсан асуудлын гол үндсэн тулгуур нь Үндэсний тооцооны систем (ҮТС) юм. Энэ талаар 1991 оны 71-р тогтоолоор, ҮТС-д шилжих бэлтгэл хангах шийдвэр гаргасан. 1994 онд статистикийн хууль батлагдаж, энэ хуулийг хэрэгжүүлэх үүднээс засгийн газрын 94-р тогтоолоор ҮТС-ийг статистикийн албаны практик үйл ажиллагаанд нэвтрүүлэх талаар тодорхойлсон нь нэг чухал алхам болсон юм.

Мэдээллийг олон улсын стандартад нийцүүлэх талаар нэлээд ажлыг хийж, зохих түвшинд хүрсэн боловч статистик мэдээлэл хэрэглэгчийн хэрэгцээг тэр бүр хангаж чадахгүй байна.

Статистик мэдээллийн талаар, статистикийн тухай хуулинд нэгдсэн хөтөлбөр, аргачлалын дагуу цуглуулж боловсруулсан эдийн засаг, байгаль орчин, нийгмийн холбогдол бүхий мэдээлэл гэж тодорхойлсон байдаг. Статистикийн хуулийн дагуу мэдээлэл цуглуулах аргачлалын холбогдолтой материал бүрдсэн боловч мэдээлэл цуглуулах, түүнийг боловсруулах хүрээнд хангалтгүй байдал ажиглагдсаар байгаа нь чанарын асуудалд муугаар нөлөөлж байна.

Мэдээллийн эх үүсвэр нь хамрах хүрээний хувьд орон нутагт аймаг, түүний харъяа сумууд байдаг. Тэгвэл сумдуудаас авах мэдээллийн эх үүсвэр нь мэдээллийг бүрдүүлэгчийн үүрэг, хариуцлага, мэдлэг боловсролоос ихээхэн шалтгаална. Статистикийн байгууллагын тодорхойлон гаргасан аргачлалаар, сумуудын мэдээллийг бүрдүүлэх, боловсруулах ажлыг сумын

орлогч дарга хариуцдаг. Өнөөгийн нөхцөлд сумуудын орлогч нарын ихэнх нь статистикийн мэдлэгээр хомс, мэргэжлийн бус хүмүүс байдаг учраас мэдээллийн эх үүсвэрийг бүрдүүлэх ажилд доголдол гарч байна. Ийм учраас анхан шатны мэдээлэл бүрдүүлэлтийн гажгаас дараагийн шатны мэдээллийн бүрдэлт харилцан адилгүй, мэдээллийн эх үүсвэр хангалтгүй, зарим тохиолдолд нэгтгэх боломжгүй зэргээс мэдээллийн боловсруулалт үр дүнтэй биш байдалд хүрэх нөхцөл бүрддэг. Зарим үед тухайн нэгжийн үйл ажиллагаатай холбогдолтой мэдээллийг буруу ташаа гаргах хандлага ч байхыг үгүйсгэхгүй. Эдгээрийг статистикийн хэлээр санамсаргүй ба санаатай алдаа гэж нэрлэдэг. Санаатай алдааг гаргах нөхцөл нь тангараг өргөсөн төрийн албан хаагч үүргээ биелүүлээгүйгээс, харин санамсаргүй гарах алдаа нь өөрийн ажлын мэдлэг, дадлага туршлага, өөрийгөө хянах хяналт зэргээс шалтгаална. Иймд орон нутагт, ялангуяа сумдуудад сумын орлогч нарын мэдлэг боловсролыг системтэй дээшлүүлэх сургалт явуулах, дээд шатны сургуульд суралцуулах зэрэг дэс дараатай арга хэмжээ зүй ёсоор шаардагдаж байгааг анхаарах хэрэгтэй юм.

Энгийн нэгэн жишээ авахад, байгаль орчны холбогдолтой нутаг дэвсгэрийн мэдээллийг маягтын дагуу гаргуулан авч үзэхэд манай орны нутаг дэвсгэр 1564.1 мянган кв.км хэмжээнээс хэтэрсэн байж жишээтэй. Энэ нь өөрийн харъяа нутаг дэвсгэрийн хэмжээг мэддэггүй, эсвэл заавар, маягттай муу танилцсан, мэдээллийг бүрдүүлэхэд хайхрамжгүй хандсан зэргээс шалтгаалж байгаа зэргийг илэрхийлж байна гэж болно. Эндээс үзэхэд анхан шатны мэдээлэл буруугаас шалтгаалж улс орон, гадаад орчинд цацагдаж байгаа мэдээлэл нь худал байж болохыг үгүйсгэх аргагүй болоод байгаа юм. Аймаг орон нутгаар хянагдаж боловсрогдсон мэдээллээр зогсохгүй төв дээр ирэн боловсруулагдсан мэдээлэл хоорондоо зөрчилдөх байдал ажиглагдсаар байна. Энэхүү алдаа, гажиг нь зарим үед судлаачдыг бухимдуулахад хүргэдэг талтай. Ялангуяа олон жилийн динамик судалгаанд зарим үед хугацааны мэдээлэл ихээхэн зөрчилддөг. Жишээлбэл: Экспорт, импортын мэдээллийн хувьд, Үндэсний Статистикийн Газар, Гаалийн Ерөнхий Газар, Монгол банк зэрэг байгууллагуудын гаргасан мэдээлэл хооронд зөрчилдсөнөөс алиныг нь баримталж, албан ёсны хэрэгцээнд ашиглаж болох вэ? гэдэг асуудал гарч байгаа юм.

Мөн Статистикийн эмхтгэл, Монгол банкны тайлан, Annual report of Mongolian economic Review гэсэн гурван гол материалыг аваад үзье (Зураг 1). Доорх материалаас харахад 1995 оны экспорт, импортын талаарх мэдээнүүд нь бүгд хоорондоо зөрчилдөж байна. Эмхэтгэлд тусгаснаар экспортын хэмжээ 473.3 сая ам долларын хэмжээтэй байхад, Монгол банкны тайланд 451.0 сая ам доллар, report-д 485.6 сая ам доллар байгаа юм. Импортыг аваад үзсэн ч зөрүүтэй байна. Гэхдээ мэдээллийн эх үүсвэрүүдийн энэхүү зөрүү нь зөвхөн дээрх хоёр мэдээлэлд бус, бусад статистик мэдээллүүдэд ч бас ажиглагдсаар байгаа юм.

Мэдээллийн үнэн зөв эсэх нь түүвэр судалгаанаас ихээхэн хамаардаг. Статистик мэдээлэл бүрдүүлэх үндсэн арга хэрэгслийн нэг нь түүвэр судалгаа байдаг. Түүвэр судалгааны ач холбогдлыг нэг өгүүлбэрээр өгүүлбэл, түүврийн үр дүнг тархаах замаар эх олонлог буюу судлагдаж байгаа нийт үзүүлэлтийн хувьд үнэлгээ өгдөг. Манайд түүврийн тусламжтайгаар өрхийн орлого зарлагын судлагааг жил тутам 2000 өрхөд хийж үр дүнг нийт өрхийн хувьд үнэлдэг. Манай улс 560 гаруй мянган өрхтэй байгаагаас үзвэл түүврийн нэгжийн тоо хангалтгүй гэж үзэхүйц

байна. Гэхдээ манай улсын айл өрхүүдийн амьдралын байдал нь бараг ижил байдаг учраас нэг өрхийн төлөөлөх чадвар өндөр байдаг гэж болно. 1999 он хүртэл өрхийг хөдөлгөөнгүй бэхэлж байсан бол одоо улирал бүр өөрчлөн судалгааг явуулж байна. Түүврийн үр дүнгээр эх олонлогийг үнэлж байгаа учраас түүвэр ажиглалт буюу мэдээллийн эх үүсвэрийн бүрдүүлэлтийн чанар онцгой үүрэгтэй. Түүвэр ажиглалтын үр дүнг сайжруулагч нэг үндэс нь болох тоологч буюу эх материал бүрдүүлэгчийн үүрэг, хариуцлага өндөр учраас түүнд тавих хяналтад анхаарах шаардлагатай. Түүвэр ажиглалтын нэг онцлог нь түүний боловсруулалт байдаг учраас мэргэжлийн ур чадвар ихээр шаардагддаг. Статистик мэдээлэлд гарч байгаа алдаа дутагдлын талаар товч танилцууллаа. Үүнийг нааштайгаар шийдвэрлэж болох дараах саналыг танилцуулъя. Үүнд:

- Сумдын орлогч болон анхан шатны мэдээлэл бүрдүүлэгч нарын мэдлэг боловсролын түвшинг дээшлүүлэх талаар зохих арга хэмжээ авах
- Статистик мэдээллийг бүрдүүлэх аргачлал заавар дүрмийг аль болох тодорхой, ойлгомжтой хэлбэрээр гаргах
- Мэдээллийн эх үүсвэрийг бүрдүүлэхэд биечлэн мэдээллийг авах хэлбэрт түлхүү анхаарах замаар зөв мэдээллийн сантай болох
- Мэдээлэл бүрдүүлэхэд ажиглалтын объектуудын харилцан уялдааг зөв тогтоосноор мэдээллийн давхардлыг арилгах
- Мэдээллийн зөрүүний талаар аргачлалын, эсвэл алдааны алин болох талаар тайлбар гаргадаг хэлбэрт шилжих

Ном зүй

1. Монгол улсын статистикийн эмхэтгэл 2000 он
2. Монгол банкны тайлан 1998 он
3. Country economic review (Mongolia) August 1998